Narodni običaji Gradišćanskih Hrvata s posebnom pažnjom na Trajštof, selo u sjevernom Gradišću, među Poljancima

Lukas Kornfeind

Gradišćanski su Hrvati poznati po svojim običajima. Narodni običaji vezani su uz godinu i životne situacije. Osim navedenog, običaji su usko vezani i uz crkvu. Među gradišćanskim se običajima mogu primijetiti i uplivi kultura susjednih zemalja; Mađarske, Slovačke, Njemačke i Slovenije. U svakom su selu običaji malo drugačiji.

Godišnji običaji

Advent:

U dane Adventa ide se u šest ujutro na rane mise tzv. «zornice». Navečer pobožne obitelji mole Gospodinovom prihodu. Prije ljudi nisu izrađivali adventske vijence, a danas se vijenci postavljaju i u crkvi i kod kuće. Adventski se vijenac plete od zimzelenog granja oko kojeg se mota traka. Na vijencu su četiri svijeće, većinom crvene. Na prvu adventsku nedjelju zapali se prva svijeća, na drugu prva i druga, na treću adventsku nedjelju zapale se tri svijeće, a na četvrtu sve četiri.

Blagdan svete Barbare (4. prosinca):

Na blagdan svete Barbare u vodu se stave grane iz vrta, uglavnom grane trešnje, a rjeđe jabuke ili nekog drugog voća. Pupoljci procvjetaju do Božića. Tako je procvala i vjera u životu svete Barbare.

Dan prije blagdana svetog Nikole/«Mikulinja» (5. prosinca):

Navečer djeca idu po selu obučena kao sveti Nikola/*Mikula* i Krampus. To su uglavnom već veća djeca, ali i odrasli koji mogu biti obučeni kao biskup ili vrag. *Mikula* nosi biskupsku kapu, ima dugačku bradu, a u ruci drži biskupsku palicu. Na leđima nosi plašt, a u drugoj ruci vreću s darovima za djecu. Krampus ima masku s rogovima. U jednoj ruci nosi dugačak lanac, a u

drugoj pleteni *korbač* s kojim šiba zlu djecu. Na leđima ima veliku putnu torbu u koju može «zataknuti» zlu djecu. *Mikula* je prije dobroj djeci poklanjao jabuke, suhe šljive i orahe, a danas im poklanja i slatkiše i čokoladu. Djeca stavljaju cipele i čizme na prozor kako bi im sveti *Mikula* unutra stavio slatkiše. Ujutro svako dijete pogleda u svoje čizme i veseli se darovima.

Blagdan svete Lucije (13. prosinca):

Na blagdan sv. Lucije posije se u tanjur pšenica, a u sredinu tanjura postavi se čaša. U čašu se na Badnjak stavi ili ulje ili svijeća kako bi gorjela cijelu noć, a oko žita se stavi zlatna traka. Pšenicu obično posije gazdarica kuće. Zeleno žito i svijeća simboli su života.

Badnjak/Badnja noć (24. prosinca):

Na Badnjak se slavi rođenje Isusa/*Maloga Jezuša*. Već ujutro počinju pripreme. Žene peku savijače/*savnice*/*masnice* s orasima ili makom. U prošlosti je gazda kuće priredio veliki i tvrdi panj po kojem je Badnjak i dobio ime. Panj se navečer palio na ognjištu. Popodne se kitilo božićno drvce. Djecu su prije toga odveli ili susjedima ili nekoj teti. Tamo su djeci pričali kako *Mali Jezuš* putuje po gori i kako ima saonice na kojima se vozi i nosi darove dobroj djeci. Prije se božićno drvce kitilo medenjacima, jabukama, zlatnim orasima, a danas su ukrasi čokolada, kuglice za bor i zlatne ili srebrne mašne. Drvce se postavi na stol, a ako je jako veliko – na tlo. Na božićni se stol stavljala i savijača na kojoj su ležali Očenaši. Ljudi bi na stol stavljali i tanjur sa žitom/zrnjem, a pod stol bi nastrijeli sijena kako bi Djetešce bolje ležalo. Noviji je običaj da se pod božićno drvce postavljaju jaslice. Prije je djeci mogao doći *Mali Jezuš*. Imao je dugačak bijeli plašt ili haljinu, a to je obično bila neka djevojka, uglavnom susjeda, preobučena u *Malog Jezuša*. Kada je želio zazvoniti zvoncem, djeca su kleknula i molila se, a zatim su uz zapaljene svijeće i goruću uljenku u pšenici otpjevala dvije božićne pjesme: «Ča j' to Božje, okolo Betlehema» i «Tiha noć».

Badnjak je i dan-danas posni dan. Za ručak se malo jede, samo juha od graha/*fržona* ili pečeni krumpiri, a u novije vrijeme i riba. Navečer se moli i pjeva, čestita se Božić, a zatim se otvore darovi *Malog Jezuša*. Večera nije obilna i ne jede se meso. U prošlosti je postojao i običaj da gazda kuće navečer kadi i poškropi kuću. Danas se taj običaj zadržao samo u nekim kućama. U *loparicu* se stave žeravka i suho cvijeće od Tijelova te se ide kroz kuću i kadi se kako bi se kuća očuvala od zla. Prije polnoćke ljudi su išli od prozora do prozora pjevati božićne pjesme. I blagu se davalo više jesti jer se vjerovalo da blago pri polnoćki umije govoriti.

Do danas se očuvao običaj da se pojedu šunka ili kobasice nakon povratka s polnoćke. Pozovu se i susjedi te se priča do kasno u noć. Kada se gazda kuće vrati s polnoćke, uzme svetu vodu i poškropi kuću uz riječi: «Va ime Oca, Sina i Duha svetoga. Jezuš, Marija i Jožef čuvajte naše stanje i sve imanje!». Zatim se išlo u štalu javiti blagu da se rodio *Mali Jezuš*.

Božić (25. prosinca):

Na božićno su jutro djeca išla poželjeti rođacima čestit Božić. Djeca i odrasli, koji su došli u kuću, pri čestitanju su govorili sljedeće: «Na vo Kristuševo narodjenje Bog Vam daj zdravlje, veselje i svega ča si od Boga željite, a po smrti va nebo». Danas se još uvijek ide čestitati rođacima i prijateljima.

Ivanja (27. prosinca):

Na taj su dan ljudi išli u crkvu posvetiti vino. Svatko je sa sobom nosio malu bocu vina. Oni koji su imali bijelo i crveno vino sa sobom su uzeli samo crveno, a drugi su uzeli što su imali.

Stara godina/*Staro ljeto*/Silvestrovo (31. prosinca):

Na tu noć mladići su išli u krčmu dočekati Novu godinu/*Novo ljeto*. U krčmi su svirali Cigani, a u ponoć su se ugasile svijeće. Ljudi su si međusobno čestitali Novu godinu i poželjeli si sve najbolje. Pri tom su se poljubili. Danas se ide u gostionu ili restoran, ili se slavi kod kuće.

Nova godina/*Novo ljeto* (1. siječnja):

Ljudi su čekali da u stan ili kuću prvo uđe muškarac. Zatim su ga obilno pogostili, a on je za to dobio i novac. Oni su vjerovali da će, ako prvo u kuću uđe žena, biti nesreće. Čestitalo se uz sljedeće riječi: «Na ovo Novo ljeto Bog Vam daj sve ča/što nimate, a po smrti va nebo!». Preko dana su mladići, a danas to rade i djeca, po selu pjevali novogodišnje čestitke. Vjerovali su da će cijela godina biti takva, kakav je bio i njen prvi dan.

Tri kralja/Blagdan Sveta tri kralja (6. siječnja):

Učenici idu obučeni kao kraljevi od kuće do kuće kako bi ljudima navijestili rođenje Isusa Krista. U ruci drže veliku zvijezdu. Prije je to što su dobili ostajalo njima. Danas to pohađanje

organizira crkva jer tako može sakupljati novac za misije u stranim zemljama. Na kućna se vrata napišu inicijali triju kraljeva. Usto, na taj se blagdan raskiti i božićno drvce. Isto tako, ljudi su prije pozivali u svoju novu kuću seoskoga svećenika da ju posveti.

Svijećnica (2. veljače):

Na Svijećnicu se blagoslivljaju svijeće koje se onda pale na Tijelovo, a služe i kao mrtvačke svijeće pri umiranju. Vjerovalo se da će, ako taj dan bude gadan i hladan, brzo doći proljeće.

Blaževo (3. veljače):

Na Blaževo ljudi idu u crkvu. Svećenik/*Gospodin farnik* drži zapaljene svijeće ispred svakoga, a ljudi vjeruju da će im to pomoći protiv bolesti grla i vrata.

Mesopust/Fašnik/Poklade:

Vrijeme od Sveta tri kralja do Pepelnice/Čiste srijede naziva se Mesopust, Fašnik ili Poklade. U to se vrijeme održavaju mnogi balovi. I danas su hrvatske pjesme/*jačke* jako voljene te je to i razlog zašto na balovima sviraju dvojezične grupe. Veliki se hrvatski balovi organiziraju u Beču, Trajštofu, u srednjem i u južnom Gradišću, a i Hrvati u Slovačkoj i Ugarskoj priređuju velike plesne zabave. Na hrvatske balove dolaze ljudi iz cijeloga Gradišća.
Na mesopusnu se nedjelju u Trajštofu na primjer organizira slavlje za starije u *farskom škadnju*, a na mesopusni se ponedjeljak prije održavao maskirani bal za djecu. U prošlosti su djeca na mesopusni utorak išla od kuće do kuće i pjevala, a za to su dobivala pokladnice. Isti su dan mogle biti i ženske maškare/*kšnas*, a maskirani mladići su šetali kroz sela.
U vrijeme mesopusta žene još uvijek peku *frite*/*groflje*, a na mesopusnu su nedjelju prije pekle i pokladnice. Na mesopusni su utorak ljudi koji su imali vinograd išli odrezati šibe. Vjerovali su da će im to «donijeti» bolje vino.

Pepelnica/Čista srijeda:

Na Pepelnicu/Čistu srijedu svatko dobije križ kojeg mu svećenik/*farnik* pepelom nacrta na čelu. Taj se pepeo dobije od izgorjelih cica-maca. Taj bi običaj trebao podsjetiti čovjeka da je bio prah i da će prah opet postati.

Korizma:

U vrijeme Korizme djeca su se svake nedjelje poslije ručka/*po objedu* ili prije večere/*pred vičernjom/vešperom* iza kuće/*na zavrti* ili pred crkvom loptala. Tijekom korizme ples/*tanac* je zabranjen, a ne smiju se ni vjenčanja održavati. Svaki su dan navečer pobožni ljudi molili litaniju.

Dan 40 mučenika (10. ožujka):

Na ovaj se dan proricalo vrijeme: «Kakovo je vrime ta dan, takovo će još bit 40 dan!».

1. April (1. travnja):

Na 1. april ljudi smišljaju šale. Djeca i odrasli izmišljaju svašta kako bi nekoga nasamarili, odnosno poslali u *nori april*.

Cvjetna nedjelja/*Macicna nedilja*:

Na Cvjetnu nedjelju/*Macicnu nedilju* u Trajštofu se na primjer ljudi sastanu kod kapele sv. Magdalene. Svi, veliki i mali, nosili su sa sobom buket cica-maca da ga svećenik posveti. Danas nose samo nekoliko grana. Onda se ide u crkvu gdje se slavi misa. Jedna se cica-maca učvrsti iza križa iznad vrata, a druge se odnesu na grobove.

Veliki četvrtak:

Navečer na Veliki četvrtak održava se misa/*maša*. Kad se pjeva Glorija, orgulje i zvona oglase se po posljednji put. Kaže se da zvona «odlete» u Rim. Umjesto zvona dječaci su išli sa *škrebetaljkama* kroz selo. Ukupno su *na škrebanje* išli tri puta. Na Veliku se subotu u dvanaest zadnji put *škreba*.

Veliki petak:

Na Veliki se petak drži post. Kroz cijeli su dan ljudi morali ići u crkvu, podijeljeni po staležu, starosti i spolu kako bi čuvali Isusov grob. Poslijepodne se morao moliti križni put. Prije se na bočni oltar postavljao «grob kristuša» pred kojim su djevojke cijeli dan molile.

Velika subota:

Na Veliku se subotu u Trajštofu ljudi sastanu navečer kod kapele sv. Magdalene. Nakon blagoslivljanja uskrsne vatre ide se u crkvu. Tijekom mise se obnovi zavjet s krštenja, a zvona se opet oglase. Na kraju mise slavi se uskrsnuće Isusa/*Jezuša*. Na Veliku subotu počinjale su pripreme za Uskrs/*Vazam*. Pekle su se *savnice* i mesno jelo te su se farbala jaja. Na Stinjaki se još i dan-danas strugaju/*krocaju* jaja. Ta se jaja zovu «pisanice». To se radi malim nožem. Na jaja se urezuju različiti motivi.

Uskrs/*Vazam*:

U četiri ujutro na Uskrs/*Vazam* neki ljudi idu tražiti Boga. Prije su išle samo žene. One su išle od kapelice do kapelice sve dok nisu pronašle Boga u crkvi. Ujutro se u crkvi posveti jelo: uskrsna šunka, hren, bijeli kruh i jaja. Bilo je i ljudi koji su dali posvetiti i *savnicu*/*masnicu*/savijaču i običan kruh. Iz crkve su se svi jako žurili kući jer tko stigne prvi kući, prvi će i jesti.
Poznate su i igre s jajima. Poslijepodne su odrasli i djeca išli iza kuće ili u šumu gdje su bila napravljena posebna *takala*. Gore bi poredali do osam jaja i onda je pustili. Pobijedio je onaj, čije je jaje najdalje otišlo. Prije mise su djeca i odrasli pred crkvom novcima/*krajcari* gađali jaje koje je netko držao u ruci ili je bilo položeno na tlo. Kad je novac ostao u jajetu, jaje je dobio taj, koji ga je tako dobro pogodio. Ta se igra zvala: «Jaja pekati». Novi je običaj da ujutro na uskrsnu nedjelju roditelji pripreme djeci gnijezdo u koje polegnu jaja i ostalo te im kažu da je uskrsni zec donio darove.

Markova (25. travnja):

Na Markovu se održi ophod po selu pri kojem se ide blagosloviti polje.

1. maj:

Na 1. maj mladići postave maleno drvo: pred krčmom, pred kućom kapelana, svećenika ili župnika i pred kućom djevojke koju voli jedan od njih. Pred krčmom se postavlja bor, a na

drugim mjestima breze. Drva se ukrašavaju trakama različitih boja. Bor pred krčmom je odozgo oguljen, a na vrhu vise vijenac, kobasice i boca vina.

Blagdan svetoga Florijana (4. svibnja):

Održava se ophod do florijanske kapelice. Taj se dan smatra blagdanom vatrogasaca.

Majčin dan:

Majčin se dan slavi druge nedjelje u svibnju.

Križevski dani:

Na križevske se dane svaki dan ide u ophod u neku drugu kapelicu. Vrhunac je ophoda kad se ide u goru – na Uzašašće, odnosno Spasovo.

Duhovi/*Duhi*:

Večer prije Duhova mladići su dugačkim bičevima pucali po ulicama. Kaže se da su i duhovi došli s bukom.

Sveti Medard (8. lipnja):

Ako na taj dan pada kiša, onda će padati još 40 dana.

Vidovo (15. lipnja):

Na Vidovo su ljudi zamolili toga sveca: «Čuvaj nas godine, da nam žrtva ne sagnjije!»

Tijelovo/*Tijelova*:

Na Tijelovo kroz sela ide ophod. Na lijevoj i desnoj strani ceste, putem kojim ide ophod, zabodene su brezove grane. Po selu su postavljeni oltari. Djeca nose košare s cvijećem koje sipaju po putu. Cvijeće čuva kuće od strijele.

Blagdan svetoga Lovrenca (10. kolovoza):

Na dan svetoga Lovrenca selo slavi *kiritof*. Lovrenac je seoski patron i tako se još i dan-danas slavi, ali na drugi način. Prije su ljudi išli u subotu prije 10. kolovoza u seoski podrum/*na rastok* gdje je bila muzika i zabava. U nedjelju se održavala svečana sveta misa na koju su bili pozvani i svećenici iz drugih sela.

***Mala maša* (8. rujna):**

Na taj dan lastavice odlaze u toplije krajeve.

Miholje (29. rujna):

Na Miholje su pastiri i *vrdiri*, čuvari vinograda, išli po plaću. To je bilo žito. Toga su dana i ljudi koji su bili na žetvi u drugim selima i u drugim krajevima došli kući. Čuvari vinograda i polja su u nekim kućama umjesto žita dobivali novac.

Blagdan svete Terezije (3. listopada):

Na Tereziju zre grožđe pa je u prošlosti na taj dan počinjala berba grožđa/*tragadba*.

Svi sveti (1. studenoga):

Na taj se dan ide na groblje ukrasiti grobove i upaliti svijeće.

***Mrtvih god* (2. studenoga):**

Na *Mrtvih god* opet se ide na groblje moliti, a seoski svećenik blagoslovi nove križeve.

Martinje (11. studenoga):

Martinje je blagdan svetoga Martina. On je patron Gradišća. Dan prije Martinja ili na samo Martinje ujutro donosio je pastir martinsku šibu ljudima kojima je pasao blago. S njom su ljudi tukli zlu djecu. Martinska je šiba, kako se ljudi još sjećaju, bila od breze, a vjerovalo se da će sljedeće godine biti toliko mladoga blaga, koliko je na njoj lišća.

Blagdan svete Katarine (25. studenoga):

Na Katarinu se održavao zadnji ples u godini. Kaže se: «Katarina kolo zapira!».

Hodočašća/*Shodišća*:

Kao i mnogi drugi Hrvati, Trajštofci su veliki obožavatelji Marije Djevice. Svake se godine održava nekoliko hodočašća, iako su ljudi sve manje zainteresirani.

Poznata hodočašća:

- Celje
- Lovretu
- Crkva na brigu u Željeznom
- Pajngrt
- Vincjet

Najpoznatije i najveće je hodočašće u Celje. Svake godine neka druga općina dobije Celjansku Mariju. Trajštof ju je imao 1998/99. godine. U domaćoj crkvi svećenik «daje» zbogom hodočasnicima te ih isprati mali dio puta. Na putu se pjevaju pjesme i mole Očenaši. Na hodočasnom mjestu svećenik hodočasnoga mjesta pozdravi hodočasnike. U prošlosti, kad bi hodočasnici došli kući, oni bi došli sa svečanom povorkom u crkvu. To više nije tako jer se najveći dio hodočasnika vozi privatnim autom.

Životni običaji

Krštenje djeteta/Krst:

Prije je postojao običaj da kuma drugi ili treći dan nakon poroda ide s babom, bez roditelja, krstiti dijete. Kad su se vratile kući, rekle su: «Nekršćeno smo vam odnesli, pokršćeno smo vam doprimili». Krsni kumovi i druga rodbina kuhali su za majku sve dok ona nije mogla ustati. Kad je mogla ustati, išla je uvesti dijete u crkvu. Krstitke su se slavile kod kuće. Krsni kum i krsna kuma smatraju se najbližim rođacima.

Hrvatska svadba/*Hrvatski pir*:

Najveće i najvažnije slavlje u Trajštofu je bilo i još uvijek je – svadba/*zeleni pir*. Nekoliko tjedana prije svadbe počinje se sa pripremama. Otprilike dva mjeseca prije svadbe pozivaju se gosti. To pozivanje i dan-danas radi *babac* koji i vodi cijelu svadbu. U kućama mladenaca, nekoliko dana prije svadbe, skupljale su se žene koje su za svadbu pekle pecivo. Svaka

pozvana kuća je prije slavlja dobila *talj* – pecivo odgovarajuće veličine. Veličina peciva ovisila je o tome koliko je gost blizak rod s mladencima. Taj se običaj, isto kao i *bijelo* – pečeni mliječni kolač, zadržao i do danas. Svadbeni dan bi počeo kad je *babac* ujutro pozivao goste da dođu na gulaš.

Mladenkini gosti se skupljaju u njenoj u kući, a gosti od mladenca u njegovoj. Mladenkinu kuću ukrašava danas, kao i prije, zeleni vijenac s bijelim trakama. Svakom se gostu za sako ili haljinu zatakne ružmarin. Potom mladenac sa svojim gostima ide k mladenkinoj kući gdje mora prositi za njenu ruku. Svi idu uz pratnju muzike u povorci prema crkvi. Poslije *poruke* čestita se mladomu paru. Ako mladenka odlazi iz sela, onda nakon *poruki* mladići iz sela stave traku, a mladenac mora platiti za to što ju vodi iz sela. Ispred crkve se pleše, a poslije se ide u krčmu. Prije se išlo u roditeljsku kuću mladenke gdje je bila spremna svadbena gozba.

Poslije jela/ručka počinje «Rodi, Bože, rodi!». Mladenkini roditelji donesu košaru u koju stave komad kruha i malo soli. Ovo je simbol da mladenci nikada ne budu gladni. «Rodi, Bože, rodi!» znači da svaki gost donese mladencima veći ili manji dar. Veličina dara ovisi o tome koliko je gost blizak rod s mladencima. Prije se svašta kupovalo, a danas se sve češće daruje novac. Čim se završi «Rodi, Bože, rodi!», mladenci zahvale gostima.

Poslije večere dođu mladići iz sela *vrtanj prositi*. Oni dobiju velik *vrtanj*, ponudi im se piće i imaju tri plesa slobodno.

U ponoć se *vijenac stanca*. To znači da se mladenka oprašta od muža i pleše sa svakim muškarcem, a mladenac isto tako sa svakom ženom. Poslije se mladenki uzme vijenac i stavi joj se rubac na glavu. Ona uzme kuhaču u ruku, a mladencu se stave *krljača* i *fertuh*. Zajedno otplešu jedan ples i onda se «pometu» van. Vrate se u drugoj odjeći.

Smrt:

Kad netko umre, kod kuće se pali mrtvačka svijeća. Prije dvadest godina mrtvac se dvorio u domaćoj kući. Mrtvac se obuče u svečanu crnu odjeću. Na njegova se prsa polože posvećene slike svetaca sa slikom prema gore, a u ruke mu stave Očenaše. Dan prije sprovoda moli se za njegovu dušu. Nakon sprovoda i mise zadušnice ide se u domaću kuću na karmine. Danas se ide u krčmu. Obično se jede gulaš ili se nude hrenovke/*biršljaci*.

Izvori:

Sučić, Robert, Narodni običaji, u Nakladni zavod Globus, „Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata“, Zagreb 1995.

Horvath, Angela, Musik und Brauchtum in Trausdorf (Trajštof) im Burgenland, Wien 1988.

(Schriftliche Arbeit zur Erlangung des akademischen Grades Magister Artium an der Hochschule für Musik und darstellende Kunst in Wien aus dem Fach „Europäische Volksmusik“)
Kornfeind, Angelika, Brauchtum der burgenländischen Kroaten, in Geosits, Stefan, „Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeit“, Wien 1986.

Ime učenika: Lukas Kornfeind
Škola: BRG Željezno
Godina mature: 2004.
Ime nastavnika: Sabine Nagy
Predala za datarnicu: Angelika Kornfeind
Lektorirala: Mirela Šavrljuga